

احسان به والدین از منظر قرآن

معصومه نیاامیری^۱

چکیده

احسان به والدین در قرآن یکی از موضوعات مهم و مورد بحث در علوم دینی می باشد. پدر و مادر از مهم ترین افرادی هستند که بر گردن انسان ها حق داشته و در تمام مکاتب الهی و به ویژه دین مقدس اسلام بر احسان به والدین و مراقبت از آنان تأکید شده و توصیه شده که جز در مواردی مانند شرک به خدا و رفتارهای گناه آلود تلاش در جلب رضایت آنان شود؛ بنابراین، رنجیده شدن پدر و مادر از گفتار و رفتار فرزند را می توان معیاری برای حقوقی دانست که رعایتش لازم است؛ اگر فرزندی با گفتار و رفتار خود پدر و مادرش را بیازارد، سبب عاقبت شدنش را فراهم کرده است؛ برای این اساس ضروری بوده که به چنین بحثی پرداخته شود و هدف در آن تبیین احسان به والدین از منظر قرآن می باشد که به صورت کتابخانه ای گردآوری شده است. یافته های تحقیق نشانگر آن است که احسان و مراعات پدر و مادر، در سطح توحید و نفی شرک و عبادت و پرستش و شکر نعمت های الهی می باشد، لذا به روشنی این مطلب را ثابت می کند که عدم رعایت حق آنان، بزرگ ترین گناه پس از شرک به خداوند است و در ردیف گناهان کبیره می باشد.

کلیدواژه ها: احسان، فرزند، والدین.

^۱ طلبه پایه ۵، مدرسه علمیه فاطمیه شهرستان باغملک، www.masoumehamiri1375@gmail.com

مقدمه

خداوند در کنار دستور به پرستش خودش و نهی از شرک به خدای متعال و عبادت او، اطاعت و احسان نسبت به والدین را قرار داده که این موضوع نشان می‌دهد؛ همچنان که انسان باید نسبت به پدر و مادر خود وظایفی را انجام دهد، باید به این امر هم توجه داشته باشد که خداوند خواسته است این حق پدر و مادر بر حقی که فرزند بر والدین دارد، پیشی بگیرد و هر انسانی نسبت به پدر و مادرش باید خودش را پایین‌تر و در انجام حقوق و وظایف جدی‌تر ببیند. از آنجایی که عدم احترام و احسان به والدین ممکن است باعث عاقبت آن‌ها شود که آثار فراوانی را برای آن‌ها در زندگی دنیوی و اخروی به دنبال دارد، لذا ضروری بوده که به چنین بحثی پرداخته شود.

با توجه به اینکه احسان به والدین آثار مثبت فراوانی برای اولاد دارد و در مقابل آن حقوق والدین آثار منفی در زندگی فردی انسان دارد، لذا هدف در این مقاله تبیین احسان والدین از منظر قرآن می‌باشد.

در رابطه با پیشینه موضوع می‌توان گفت که لزوم نیکی و احسان به والدین، اختصاص به شریعت اسلام ندارد، بلکه در طول تاریخ و در شرایع آسمانی همواره مورد تأکید قرار گرفته است.

در مورد موضوع حاضر تحقیقات فراوانی صورت گرفته است از جمله کتاب «حقوق پدر و مادر از دیدگاه قرآن و روایات» نوشته «برات‌الله دلیری» که نویسنده در آن از مهمترین حقوق والدین سخن گفته و کتاب «و بالوالدین احسانا» به پدر و مادر خود نیکی کنید» نوشته «جمشید فهم فام» که مؤلف در آن به بیان اهمیت احسان به والدین و عواقب عاق والدین شدن، پرداخته و کتاب «احترام به والدین از منظر قرآن و اهل بیت» نوشته «فاطمه شفیعی راد» که در آن آثار احسان و نیکی به والدین تبیین گردیده است.

با توجه به مقدمه فوق مهمترین سؤالی که در تحقیق حاضر باید بدان پاسخ داد عبارت است: احسان به والدین از منظر قرآن را تبیین نمایید؟

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- احسان

واژه «احسان» از ریشه «حُسْن» است و ابن فارس، درباره معنی آن می نویسد: «الحاء و السين و النون، اصل واحد، فالْحُسْن ضد الْقُبْح»؛ این واژه ریشه تک معنایی دارد و مخالف زشتی است.^۱

۱-۲- فرزند

«فرزند» در لغت به معنای «ولد، نسل، پسر و دختر هر دو را گویند»^۲ و در اصطلاح به معنای «بچه و آنکه از دیگری زاده شده است، یعنی عبارتی است برای منسوب نمودن بچه به پدر و مادر»^۳

۱-۳- والدین

در لغت مراد از والدین، پدر و مادر است.^۴ همچنین والدین به سرپرست فرزند یا فرزندان هم گفته می شود که می توانند والدین بیولوژیکی (طبیعی) یا پدر و مادر خوانده فرزند باشند.^۵

^۱ ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۲، ص ۵۷.

^۲ دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱۲، ص ۱۱۵۳.

^۳ فرحزاد، تربیت فرزند، ص ۵۴.

^۴ معین، فرهنگ فارسی، ج ۴، ص ۴۹۶۶.

^۵ Wikipedia.org، والدین

۲- اهمیت احسان به والدین در قرآن

مهمترین رابطه بین دو انسان، رابطه فرزند با پدر و مادر است که نمایانگر وابستگی وجود فرزند به وجود والدین است. بنابراین، احسان و نیکی به والدین ارزش والایی دارد و جایگاه ویژه ای در بین مفاهیم اخلاقی دارد. بررسی آیات قرآن کریم نیز بیانگر این نکته است که خداوند، پیوسته بر احسان به پدر و مادر سفارش می کند و در روابط فرزندان با والدین، آن را مالک ارزش قرار می دهد. در هیچ آیه ای بیان نشده که فرزند باید با پدر و مادر خود به عدالت رفتار کند؛ زیرا در رابطه فرزند با والدین خود، تحقق عدالت ممکن نیست.^۱ فرزند نمی تواند زحمات آنها را به عدالت، جبران نماید. بنابراین، توصیه به احسان و نیکی بدان ها شده است.

پدر و مادر به عنوان دو انسان فداکار و زحمتکش که تمام بار مسئولیت های مربوط به تربیت فرزند را بر دوش دارند در نزد خداوند از جایگاه منحصر به فردی برخوردار هستند به طوری که در آیات متعدد بر لزوم اطاعت و تکریم آنها فرمان داده شده است و ذات باری تعالی نام آنان را در ردیف نام خود قرار داده است و بر رعایت مقام و منزلت آنها تاکید نموده است.

خداوند حکیم احترام به پدر و مادر و فرمان برداری از دستورات مشروع آنان را در آیات متعددی از قرآن یادآوری فرموده و نیکی به آنان را پس از عبادت خویش ذکر کرده است. تأکید قرآن بر ذکر احسان و مراعات پدر و مادر در کنار توحید و نفی شرک و عبادت و پرستش و شکر نعمت های الهی، به روشنی این مطلب را ثابت می کند که رعایت نکردن حق آنان، بزرگترین گناه پس از شرک به خداوند است و از این رو، آن را در ردیف گناهان کبیره ذکر فرموده است.^۲

اگر خداوند در جایگاه آفریدگار و پروردگار باید پرستش شود، پدر و مادر نیز در جایگاه واسطه فیض وجود و نعمت های خداوندی بر انسان، باید مورد احترام و احسان قرار گیرند. از این رو، خداوند اموری را که انسان می تواند نسبت به خدا و پدر و مادر به جا آورد، در کنار هم بیان نموده است. به سخن دیگر، اگر پرستش غیر خدا جایز بود، پرستش شوندگان، همان پدر و مادر بودند و چون چنین امری کفر و شرک است، خداوند فرمان می دهد که به جای پرستش ایشان، در حق آنان احسان شود. احسان، برترین

^۱ مصباح یزدی، اخلاق اسلامی، ص ۱۵۳.

^۲ یحیی زاده، احسان به والدین، ص ۲۲.

حالتی است که پس از پرستش می توان تصور کرد. از این رو، مورد تأکید قرار گرفته است. «وقضی ربک الا تعبدوا الا اياه و بالوالدين احسانا» «خدای تو حکم کرد که جز او هیچ کس را نپرستید و به پدر و مادر نیکی کنید».^۱

عبارت «وقضی ربک» در این آیه، به الزامی بودن احسان به والدین دلالت دارد.^۲ چنان که فعل نهی «الا تعبدوه» نیز مؤید این مطلب است. برخی از مفسران با توجه به نکره بودن «احسانا» بر این باورند که فرزندان باید در همه امور در حق آنان مراعات احسان را بکنند و چیزی را فرونگذارند. این حکم قرآنی اختصاص به مؤمنان نداشته، همه انسان ها را دربرمی گیرد.^۳ قرآن به این شیوه، دیگرانی را که ایمان به قرآن و خدا ندارند، تشویق می کند که دست کم به حکم وظیفه انسانی به پدر و مادر خویش احسان کنند و احترام بگذارند.

علامه طباطبایی در تفسیر این آیه می نویسد: معلوم می شود مسئله احسان به پدر و مادر بعد از مسئله توحید، واجب ترین واجبات است؛ همچنان که مسئله عقوق بعد از شرک ورزیدن به خدا، از بزرگترین گناهان کبیره است. به همین جهت این مسئله را بعد از توحید و قبل از سایر احکام اسم برده. نه تنها در این آیات چنین کرده، بلکه در موارد متعددی از کلام خود، همین ترتیب را به کار بسته است.^۴

در ادامه آیه فرزندان را به مهربانی، برخورد نیک و سخن و رفتار متواضعانه نسبت به پدر و مادر فرمان می دهد: «فلا تقل لهما اف ولا تنهرهما وقل لهما قولا کریما و اخفض لهما جناح الذل من الرحمه وقل رب ارحمهما کما ربیانی صغیرا» «به آنان اف (اوه) نگو و آزار به آنان نرسان و با ایشان از روی تکریم سخن بگو پیوسته پرو بال تواضع و کوچکی را با رحمت و مهربانی برایشان بگستر و بگو پروردگارا چنان که آنان مرا در کودکی پرورش دادند تو در حق آنان رحمت و مهربانی فرما»^۵

^۱ اسراء، ۲۳.

^۲ طبرسی، تفسیر جوامع الجامع، ج ۳، ص ۴۵۰.

^۳ قرآنی، تفسیر نور، ج ۷، ص ۴۰.

^۴ طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۳، ص ۱۳۵.

^۵ اسراء، ۲۵.

خداوند مردم متکبر و فخر فروش را دوست نمی‌دارد. ابن عباس گوید: علت ذکر تکبر و فخر فروشی این است که مردم متکبر و فخر فروش از خویشاوندان و همسایگان فقیر خود متنفرند و با آنها حسن معاشرت ندارند. این آیه، جامع ارکان اسلام است و انسان را به سوی مکارم اخلاق هدایت می‌کند و اگر کسی درباره آن نیکو بیندیشد از موعظه سخنوران بی‌نیاز است و هر قسمت عمده‌ای از علوم دانشمندان دست می‌یابد.^۱

در روایات فرموده‌اند: مختال فخور، بخیل و کسی است که مال خود را به عنوان ریاکاری در انظار مردم انفاق می‌کند، این‌ها کسانی هستند که به خدای تعالی شرک می‌ورزند، چون تنها او را نمی‌پرستند، هوای نفسشان را نیز پرستش می‌کنند.^۲

^۱ طبرسی، مجمع البیان، ج ۳، ص ۸۴.

^۲ طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۵۶۱.

نتیجه

مسئله احسان به والدین از منظر قرآن از جمله موضوعات مهم و مورد بحث در حوزه های دینی می باشد. احترام و احسان به پدر و مادر یکی از راه های قدرشناسی از زحمات و فداکاری های آنان است که مورد تأیید هر انسان عاقلی است و در مقابل، عدم احسان و نیکی و همچنین بی حرمتی به آنان، مورد سرزنش و توبیخ هر انسان منصفی است.

از آنجایی که سرپیچی از فرمان پدر و مادر و آزدن آن ها، گناهی است که هم در این دنیا و هم در آخرت گریبان گیر انسان می باشد، لذا ضروری بوده به این بحث پرداخته شود.

پدر و مادر به خاطر سختی هایی که برای تربیت فرزندان خود متحمل می شوند، مستحق حقوقی هستند که جایگاه آن ها را در نزد سایر اعضای خانواده نشان می دهد. در آموزه های دینی، بر اهمیت ارتباط خوب با والدین و احترام به آن ها تأکید زیادی شده است. این ارتباط نه تنها موجب رضایت خداوند می شود، بلکه برکات زیادی در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی به همراه دارد، لذا هدف در این مقاله تبیین احسان به والدین از منظر قرآن بوده است.

حاصل آنکه اگر کسی بخواهد سعادت دنیوی و اخروی را برای خود بدست بیاورد و رضایت خداوند متعال را حاصل کند باید پدر و مادر خود را راضی نگه دارد که اگر پدر و مادر شخص از فرزندان خود راضی باشند، هم سعادت دنیا را بدست آورده و هم سعادت آخرت را همراه با رضایت پروردگار متعال بدست می آورد و یک دعای پدر و مادر در حق فرزندان؛ زندگی فرزند را بیمه می کند، کما اینکه یک نفرین پدر و مادر در حق فرزند یا فرزندان زندگی آن ها را از بین می برد و در آخرت جزء زیانکاران و خسران خواهد بود. بر همین اساس در مقاله حاضر پس از تبیین اهمیت احسان به والدین از منظر قرآن و همچنین مصادیق احسان و نیکی کردن به آن ها از جمله وجوب احسان و رعایت ادب و ملاطفت با والدین، احسان و خدمتگذاری به والدین، فرمانبرداری و اطاعت از والدین، به تبیین برخی از آثار احسان و نیکی به والدین همچون خشنودی و غفران الهی، افزایش رزق و روزی، دوری از عصیان گری و شقاوت، جلب محبت الهی و پذیرش اعمال و همچنین مایه ورود به بهشت و ... پرداخته شد.

به نظر می رسد احسان به والدین کلید موفقیت، آرامش و برکات در زندگی دنیاست.

منابع و مأخذ

*قرآن

*نهج البلاغه

الف) کتب فارسی

- ۱- جوادى آملی، عبدالله، تسنیم، جلد ۱۰، قم: اسراء، چاپ سوم، ۱۳۸۵ ش.
 - ۲- خطیب شهیدی، کامبیز، احسان به پدر و مادر در قرآن، تهران: کانون علوم خطیب، چاپ اول، ۱۳۷۸ ش.
 - ۳- دلیری، برات الله، حقوق پدر و مادر از دیدگاه قرآن و روایات، مشهد: شاملو، چاپ اول، ۱۳۸۸ ش.
 - ۴- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج ۱۲، تهران: دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ش.
 - ۵- شفیعی راد، فاطمه، احترام به والدین از منظر قرآن و اهل بیت، تربت حیدریه: چشم انداز قطب، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش.
 - ۶- عابدی، مرتضی، حقوق والدین، قم: معصومین، چاپ اول، ۱۳۹۲ ش.
 - ۷- فرحزاد، حبیب الله، تربیت فرزند، قم: نشر عطش، چاپ اول، ۱۳۹۵ ش.
 - ۸- فهم فام، جمشید، "و بالوالدین احسانا" به پدر و مادر خود نیکی کنید، بناب: پارلاق قلم، چاپ اول، ۱۳۹۱ ش.
 - ۹- مصباح یزدی، محمدتقی، اخلاق اسلامی، قم: مؤسسه امام خمینی، چاپ دوم، ۱۳۷۶ ش.
 - ۱۰- معین، محمد، فرهنگ فارسی، جلد ۴، تهران: امیرکبیر، چاپ دهم، ۱۳۶۷ ش.
 - ۱۱- یحیی زاده، محمدرضا، احسان به والدین، مشهد: بوی شهر بهشت، چاپ اول، ۱۳۹۲ ش.
- ب) کتب عربی
- ۱۲- ابن فارس، احمد، معجم مقاییس اللغة، جلد ۲، بیروت: دارالفکر، چاپ سوم، ۱۳۵۸ ش.

- ۱۳- طباطبایی، محمدحسین، **المیزان فی تفسیر القرآن**، جلد ۱۳، ۴ و ۱۶، قم: جامعه المدرسین، چاپ دوم ۱۴۱۷ق.
- ۱۴- طبرسی، فضل بن حسن، **تفسیر جوامع الجامع**، جلد ۳، تهران: دانشگاه تهران، چاپ نهم، ۱۳۷۷ق.
- ۱۵- طریحی، فخرالدین، **مجمع البحرين**، جلد ۵، تهران: کتابفروشی مرتضوی، چاپ دوم، ۱۳۷۵ق.
- ۱۶- طیب، عبدالحسین، **تفسیر اطیب البیان**، جلد ۷، قم: سبطین، چاپ اول، ۱۳۸۳ق.
- ۱۷- فخررازی، ابو عبدالله محمد بن عمر، **مفاتیح الغیب**، جلد ۲۲، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۲۰ق.
- ۱۸- فیض کاشانی، محمدحسین، **الوافی**، جلد ۵، اصفهان: کتابخانه امام امیرالمؤمنین، چاپ دوم، ۱۴۰۶ق.
- ۱۹- قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، جلد ۷، تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، چاپ دوم، ۱۳۸۳ش.
- ۲۰- قرشی، علی اکبر، **قاموس قرآن**، جلد ۱، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۱۳۷۱ق.
- ۲۱- متقی الہندی، علاءالدین، **کنز العمال**، جلد ۱۶، بیروت: مؤسسه الرسالہ، چاپ نهم، ۱۴۰۹ق.
- ۲۲- مجلسی، محمدباقر، **بحار الانوار**، جلد ۷۴، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ سوم، ۱۴۰۳ق.
- ۲۳- مجلسی، محمدباقر، **مرآت العقول فی شرح اخبار آل الرسول**، جلد ۱۰، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم، ۱۴۰۴ق.
- ۲۴- محمدی ری شہری، محمد، **میزان الحکمہ**، جلد ۱۰، قم: دارالحديث، چاپ پانزدهم، ۱۴۰۷ق.
- ۲۵- مغنیہ، محمدجواد، **تفسیر کاشف**، جلد ۱، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سوم، ۱۴۲۴ق.
- ۲۶- مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، جلد ۲ و ۱۷ و ۲۱، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ نهم، ۱۳۷۴ش. (جسایت)
- ۲۷- رستمی چورتی، سجاد، Rasekhoon.ir، **احترام به والدین در سیرہ قرآن و امام سجاد(ع)**، ۱۳۹۷/۱۰/۲۷.
- ۲۸- Wikipedia.org، والدین.

